

érvényesül egyfajta önkéntelen társadalomkritika is, mint például a nótárius tónusváltása a grófnő-bárónő-polgárnő kioktatása során; a nagyon udvarias, majd mérsékelten udvarias hangtól a durva sértésig ereszkedik. Szélesebbnek látja Julow a tudatos bírálóknak alávetett jelenségek körét is. A jozefinizmus egyes visszasságait művészileg is hitelesített íróniába foglalja ez az alapvetően lojális szerző.

A kötetben közreadott másik Gvadányi-mű a *Rontó Pálnak, egy magyar lovas közkatónának és gróf Benyovszki Móricnak életek* első része. Azért nem a teljes, mert a szerkezetileg itt egészen elkülönülő második rész művészi értéke semmiképpen sem állítható a *Nótárius* mellé. Arany tanúsága szerint az ő korában minden iskolásgyermek ismerte a *Rontó Pált*, de a későbbiekben szinte kihullott a köztudatból. Jó, hogy ismét hozzáférhetővé vált Gvadányi második legjelentősebb alkotása. A bevezető tanulmány a *Nótárius* és a *Rontó Pál* értékeit, fogatékosságait egyszerre szem előtt tartva összeveti a két munkát. Rokon jellemzőikre nem tér ki, a különbségeket veszi számba. Néhány fontosabb megállapítása: a hős itt jobbagyfiú, a Ludas Matyi előképe, annak tudatosan demokratikus iránya nélkül; a jellem nem egysíkú, szemben a klasszicista jellemekekkel; helyenként finomabb lélekrajz is megfigyelhető; a társadalomkritika a *Nótáriushoz*, de más pikareszk-jellegű művekhez képest is szinte teljesen hiányzik; a népiélet, népszokások sokoldalú bemutatásával viszont jelentős értékeket hordoz, e tekintetben, meg humorban is gazdagabb, mint a *Budai utazás*, amelyben inkább az írónia és a karikatúra dominál.

Hosszasan lehetne még foglalkozni e tanulmánnyal, de figyelemreméltó szempontjainak, vitára is készítő egy-egy gondolatának teljes sorát amúgy sem lehet néhány lapra sűríteni. Akit Gvadányi és a 18-ik század végének magyar irodalma érdekel, sokat nyer azzal, ha elolvassa Julow Viktor szép elemzését. Utána a kötetben szereplő művekhez bizonyára fokozott érdeklődéssel fog közelíteni.

Tamás Anna

Vitályos László: *Ady-Léda-Csinszka*. Visszaemlékezések és levelek a költő életrajzához. Bp. 1977. MTA Könyvtára. 163 l. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. Új sorozat. 4. sz.)

A három egységre tagolódó, számos fotóval és hasonmással illusztrált kötet első és második részé-

ben Vitályos László Lédának és Csinszkanak Adyról írt visszaemlékezéseit teszi közzé, a harmadik, az előbbi kettőhöz függeléként illeszkedő részben pedig kettejük Adyhoz intézett leveleinek pontos jegyzékén kívül publikálja leveleiből azok egy részét (Léda hat s Csinszka tizennyolc levelét, ill. táviratát), amelyek nyomtatásban még nem, vagy csak töredékes szöveggel láttak napvilágot. Fellapozva a kötetet, érdeklődésünket érthetően elsősorban a két visszaemlékezés kelti fel, hiszen olyan személyek írásairól van szó, akik mindenki másnál fontosabb szerepet játszottak Ady életében, s így okkal lehetünk kíváncsiak arra, amit Adyról, vele való kapcsolatukról feljegyeztek. Érdeklődésünket a visszaemlékezések iránt csak fokozza az a körülmény, hogy azok létezéséről hosszú ideig még az Ady életével avatottan foglalkozóknak is csak bizonytalan, egymásnak ellentmondó fogalmaik voltak. A két visszaemlékezés ugyanis hosszú évtizedekig lappangott, s Nádor Henrik orvostól nagyszámú egyéb Ady-dokumentummal együtt csak 1966-ban került az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattárána a gyűjteményébe. Hogy Léda és Csinszka írásait közgyűjteménybe kerülésük után jó egy évtizeddel végre nyomtatásban is kézbe vehetjük, azt már önmagában is örömmel kell nyugtáznunk. Annál is inkább, mivel az Ady-kutatás 1966-ot követően sem figyelt fel a visszaemlékezésekre, holott aligha kell magyarázni, mennyire fontos lehet, hogy épp ezeknek az írásoknak az adatai, információi részévé váljanak Adyról felgyűlt ismereteinknek. Kérdés azonban, a visszaemlékezők mit s mennyit tudtak reprodukálni azokból az élményekből, eseményekből, melyeket Adyval együtt éltek át, ill. írásaik mennyiben rajzolnak új vonásokat eddig kialakult Ady-képünkre. Mielőtt a kérdésre válaszolnánk, jelezni kívánjuk, hogy a visszaemlékezések átlagos terjedelmével mérve meglehetősen rövid írásokkal állunk szemben. Különösen érvényes ez Léda visszaemlékezésére, amely kéziratban mindössze tizenhárom oldalra terjed, s nyomtatva csupán négy oldalt tesz ki. De a terjedelmesebb írás, Csinszkaé is csak negyvennyolc főlőből, nyomtatva huszonegy oldalból áll. Valójában inkább visszaemlékezés-vázlatokkal, mintsem ténylegesen megformált visszaemlékezésekkel van dolgunk. A vázlatosság, ha más-más okokból is, mindkét esetben szándékolt: Léda, aki, mint Vitályos László okkal tételezi fel, valószínűleg Révész Béla inspirálására jegyezte le emlékeit, tudatosan csak a legfontosabb mozzanatokra szorítkozott, s inkább eltemetni,

mintsem a világ elé tární igyekezett életének Adyhoz fűződő mozzanatait. Nem így Csinszka. Benne már közvetlenül Ady halála után megszületett a gondolat, hogy memoárt írjon az Adyval eltöltött évekről, s amit kötetében Vitályos László közzé tett, nem más, mint e tervezett memoár olykor csak vezérszavakat rögzítő vázlata az 1919 és 1923 közti időből. Ami mármint a visszaemlékezések tartalmi kérdéseit illeti, hangsúlyozandó, hogy ezzel kapcsolatban csak a visszaemlékezések vázlatosságának megfelelő várakozásokat szabad támasztani. Mindezekelőtt megállapíthatjuk, sem Léda, sem Csinszka írása nem módosítja lényegesen a kutatás által már korábban megformált Ady-képet, de a visszaemlékezésekben sorjázó adatok, adalékok nem egy ponton teszik határozottabbá vagy egészítik ki Adyra vonatkozó ismereteinket. Csak a legfontosabbakat véve számba ezekből: Léda visszaemlékezése, az Adyval való megismerkedés abban leírt története indirekt módon cáfolja az Ady-Léda-találkozás, ill. e találkozás előmenyének Révész Béla által szőtt s a szélesebb olvasói tudatban nem kevésbé még ma is élő legendáját. A visszaemlékezésből eléggé nyilvánvaló, amit időközben a kutatás (Dénes Zsófia, Hegedüs Nándor, Király István) megnyugtatóan tisztázott, hogy teljesen a képzelet szüleménye a romantikus „előtörténet”, a három és fél év, mely alatt Léda figyelemmel kísérte Ady írásainak „szépségét, varázsát” stb., s magában készült rá, hogy majd megismerje a költőt, akinek „kár . . . Váradon elpusztulni”. A kérdés körüli ellentétes nézetek miatt ugyancsak figyelemre méltóak a visszaemlékezésből azok a sorok, amelyekben Léda az első párizsi út vonatkozásában a maga szerepét írja le Adynak a francia irodalmi és politikai életben való tájékozódását illetően. Léda visszaemlékezéséből értesülünk ezen kívül – csupán ez egyetlen adalékra utalva még – Adynak egy olyan 1908-as kaposvári, ill. Kaposvár környéki útjáról, amiről eddig egyáltalán nem tudtunk. Már csak terjedelme okán is Lédánál jóval gazdagabb új információkban Csinszka visszaemlékezése. Ezek részletesebb felsorolására itt semmiképp sem vállalkozhatunk, egy-kettőt azonban kiragadunk közülük is. Csinszka visszaemlékezése alapján némileg másképp láthatjuk Csinszka és Lám Béla jegyeséget, Csinszka elfordulását az utóbbitól s döntését Ady mellett. Számos új adattal gazdagodunk továbbá a visszaemlékezésből Adyék házassági engedélyének megszerzése körül történetekre, valamint a házasságkötésüket követő pesti

tartózkodásaik eseményeire vonatkozóan. Úgy szintén több ismeretlen részlete tárul fel előttünk Ady katonai ügyeinek, s a katonai felmentések érdekében folytatott akcióknak. E tekintetben külön is ki kell emelnünk a szentesi sorozás tényét, amiről semmilyen más forrásból nem értesültünk eddig. Végül, mellőzve egyebeket, nem mulaszthatjuk el megemlíteni, hogy Csinszka visszaemlékezése több Ady-vers (Emlékezés egy nyár-éjszakára, Krónikás ének 1918-ból, Csinszka-versek stb.) keletkezéstörténetéhez is fontos adalékokat szolgáltat.

A visszaemlékezések felsorolt s fel nem sorolt életrajzi-filológiai hozadékai mindenképpen indokolták szövegeik közzétételét. Vitályos kötetében azonban mégsem pusztán a visszaemlékezések közlése folytán vált az Ady-kutatás egyik kevésbé nélkülözhető forrásmunkájává. Hogy ilyenként vehetjük kézbe, abban a visszaemlékezések szövegénél nem kisebb szerepe van Vitályos alapos, valóban minden részletkérdésre, vonatkozásra kiterjeszkedő kommentáló, jegyzet-írói munkájának. E munka nyomán a kötet három részében közölt dokumentumok terjedelmét meghaladó apparátus jött létre. Ebben Vitályos egyrészt tisztázza a visszaemlékezések keletkezésének körülményeit, megírásuk idejét, sorsukat közgyűjteménybe kerülésükig stb. (a kötet előszavában), másrészt, a jegyzetekben, úgyszólván maradéktalanul fejti meg a visszaemlékezések nemritkán előforduló időrendi s más tévedéseit. A kötet rendkívül széles ismeretanyagra épülő, sok új filológiai eredményt rögzítő jegyzetei részletes méltatást érdemelnének. E szűkre szabott terjedelmen belül erre nem térhetünk ki, de két jegyzetre külön is fel kell hívni a figyelmet. Mindkettő Léda visszaemlékezéséhez kapcsolódik. Az egyik a 14., a másik a több mint négy oldalra terjedő 47. sz. jegyzet. Az előbbi Ady Párizsból 1904. márc. 30-án Tisza Istvánhoz írt, eddig ismeretlen levelének közlésével szolgáltat új adalékot az Ady-Tisza-kapcsolat sokat vitatott kérdéséhez, ezen túlmenően pedig Ady Párizsból való hazatéréseinek indítékához, az utóbbi Szűts Dezső Ady körüli, ugyancsak sok ellentétes nézetet kiváltó szerepének megítélése szempontjából bír, véleményünk szerint, perdöntő jelentőséggel. A jegyzetben Vitályos közli Szűts 1912 augusztusa és 1914 májusa közt Lédához írt leveleinek Adyra vonatkozó részleteit, melyeknek megismerése után aligha hihetjük, hogy okunk lenne Szűtsöt felmenteni – legalábbis a tízes évekre nézve – a kortársak jórészt negatív ítélete alól.

A filológus sorsához tartozik, hogy mégoly megfeszített igyekezet, körültekintő alaposág sem feltétlen garancia a tévedés ellen. Néhány esetben téved Vitályos is.: Léda anyja halálának napja 1907. júl. és nem jún. 3. (37. l. 29. jegyzet); az Őszben a sziget c. verset 1909. okt. 16-án közölte a Nyugat, így annak keletkezése nem kapcsolódhat Ady és Léda egy okt. végi margitszigeti délutánjához, miként a 38. l. 42. jegyzetében áll, mivel Léda a jegyzet szerint is csak okt. végén jött Magyarországra; 1910-ben Ady nem „júl. 25. táján” utazott fel a Tátrába (38. l. 46. j. és 147. l. 9. j.), hiszen már júl. 18-án Csorba tórol ír Brüll Bertának (l. AEVL 323. l.); Bárczy István nem 1912-ig, hanem 1917-ig volt Budapest polgármestere (vö. 91. l. 43. j.), csak így eskezhette e minőségben Adyékát 1915 tavaszán; Borbély Lili színésznőt Ady nem ismerhette debreceni éveiből (93. l. 86. j.), mivel a színész akkor még gyermek volt, s pályája csak később, 1908-ban kezdődött (l. Színművészeti lexikon. Szerk. Schöpflin Aladár); a 96. l. 133. jegyzete előbb 1917-ben, majd 1915-ben készült műként említi Rippl-Rónai Csinszka-portróját: a helyes dátum, mely a képről is leolvasható, 1915; A halottak élén megjelenése a Pesti Napló 1918. aug. 4-i és 6-i számainak hírcikkei alapján a 104. l. 205. jegyzeténél pontosabban is datálható: a kötet júl. utolsó vagy aug. első napjaiban jelent meg; ha 1915 novemberében Ady 12-én utazott el először Csucsáról (l. 149. l. 38. j.), akkor a 134. oldalon közölt levél keltezése, annak első mondatából következően, csak nov. 12 lehet; Lányi Sarolta és Czobel Ernő házasságkötésének napja nem lehetett 1915. márc. 31. (149. l. 42. j.), mivel arra, a 141. oldalon olvasható Csinszka-levélből következően, már Adyék márc. 27-i esküvője előtt sor került. A Csinszka visszaemlékezésében szereplő Lantherné neve helyesen Landherrné. Így kellett volna írni a megfelelő jegyzetben (92. l.) s a névmutatóban (157. és 158. l.) is. E tévedéseken kívül egypár jegyzetet szerencsés lett volna további adatokkal kiegészíteni. Főleg vonatkozó Ady-írások felemlítését hiányoljuk néhány kérdés kapcsán: Ady szerencsejáték-szenvedélyére és monte-carlói útjaira (37. l. 26. j.) a Portus Herculis Monoeci c. cikkét, Léda mindszei látogatására (93. l. 83. j.) a Séta bölcső-helyem körül c. versét, Rippl-Rónai 1915. évi tárlata vonatkozásában (94. l. 100. j.) a Rippl-Rónai háborús kiállítása c., a lipótmezei ápoitak iránti érdeklődésre (101. l. 163. j.) pedig a Lipótmezei vizsgálató séta c. cikkét, végül Justh Gyula halála kapcsán (104. l. 217. j.) Az utolsó

hídfő c. versét, Vitályos kiterjedt jegyzetapparátusa ellenére is találtunk egy-két olyan szöveghe-lyet, amely ugyancsak jegyzetet kívánt volna: a csucsai csendőrök Csinszka által leírt kísérletére, hogy katonaszökevényként előállítsák Adyt (62. l.), megemlíthető lett volna Ady erről is szóló A névtelen levél c. 1915. okt. 17-i cikke, továbbá feltétlenül magyarázni kellett volna Boncza Miklós pestszentlőrinci kapcsolatát (66. l.). Ugyanakkor teljesen feleslegesnek érezzük Ignotus (91. l. 42. j.), Szép Ernő (uo. 55. j.), Lengyel Menyhért (92. l. 61. j.), valamint Nagy Endre (uo. 64. j.) kilétének magyarázását.

Bármily hosszúra is nyújthatunk kritikai észre-vételeink listáját, tudnivaló, hogy a felsorolt tévedések és hiányosságok, mert jórészt viszonylag kevésbé jelentős kérdésekhez kapcsolódnak, csak keveset vonnak le Vitályos kötetének érté-keiből, melyet egészében nemcsak hasznos, de a fentiek ellenére is megbízható filológiai munká-nak tarthatunk.

Láng József

Endre Ady 1877–1919. Esee i studia o poeziji i publicystyce Endre Adyego. Szerk.: Csapláros István. Warszawa 1978. Wydawnictwo Wegierskiego Instytutu Kultury w Warszawie. 184 l.

Hírünk a világban: állandóan vitatott, újult erővel jelentkező gondolat, téma. Az Ady-évforduló külföldi rendezvényei és kiadványai újabb adalékokat szolgáltatott ehhez a nyug-talanító és minden alkalommal érveket és ellen-érveket kínáló vitához. Ahol néhány áldozatkész vállalkozó, költő, fordító fogott össze, ott többnyire érdemes mű jött létre; hivatkozzunk J. Hradil és K. Kovič szlovén Adyjára. Ahol meg-előző – tekintélyes – hagyományokba kap-csolódott az ünnepi megemlékezés, ott meg-bízható értékek újrafelfedezésének vagyunk tanúi. Legyen erre példa E. B. Lukáč fáradozása Ady szlovákiai népszerűsítésében. A lengyel Ady-kép nem oly megnyugtatóan részletező, mint a szlovák; nem oly izgalmasan ellentmondá-sos, mint a horvát; s ritkán nyújt oly elemzés számára lehetőséget, mint az épp előbb említett szlovén. Még a háború alatt, a budapesti len-gyelek tolmácsolásában ismerkedhetett meg a lengyel olvasó (már akinek módja volt rá) Ady kötetbe gyűjtött verseivel, s azóta – mint azt e szerény kötet több dolgozata tanúsítja – nem ismeretlen Ady a lengyelek előtt sem. Éppen ezért jelentős a varsói Magyar Kulturális Intézet és a varsói Bölcsészettudományi Kar Magyar